

L'ANARCOSINDICALISME I EL CAMP CATALÀ (1911-1930). LA COMARCA DEL BAIX LLOBREGAT

JOAQUIM BELTRAN DENGRA
Historiador

Introducció

Essent la població catalana obrera fabril només el 21% l'any 1930¹ i volent resoldre algunes conjectures com la de si l'anarquisme va ser únicament una opció del proletariat industrial o també dels camperols, em vaig proposar d'indagar la seva influència en l'agre català. Em vaig marcar uns límits cronològics: des de 1911 (amb la recent creació de la CNT) fins a 1930, i vaig provar d'analitzar amb tota mena de detall la comarca barcelonina del Baix Llobregat.

Les dificultats per conèixer les activitats que van realitzar els pagesos anarcosindicalistes al Baix Llobregat són importants, ja que hi ha una manca de diaris locals que ens en parlin i els arxius municipals d'aquesta comarca estan privats de fonts primàries que donin informació d'aquest tema (amb l'excepció de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu, que en té algunes). El material recollit a l'arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya només comprèn el període anterior a la Dictadura de Primo de Rivera. Aquestes llacunes han estat decisives a l'hora de no poder portar a terme un estudi detallat sobre això.

Per efectuar la nostra investigació, hem recorregut a dos diaris que van ser òrgans de la Confederació Regional del Treball de Catalunya: *Tierra y Libertad* i *Solidaridad Obrera*. Per al període de la Dictadura ens hem basat en el diari anarcosindicalista *Acción Social Obrera*, així com també en diaris oficials com el *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*.

Aquest article consta de dues parts. La primera analitza el sistema d'explotació i el règim de tinença de la terra al Baix Llobregat, junt amb les opinions de la premsa anarquista sobre els problemes del camp català. En aquell discurs (i donada la minsa informació que he trobat sobre el Baix Llobregat) faig algunes interpretacions empíriques, tenint en compte que les opinions i declaracions dels anarquistes, transmeses per la seva premsa, eren vàlides per a l'esmentada

comarca.

La segona part de l'article se cenyeix més al Baix Llobregat. S'hi estudien les seves associacions (moltes de les quals eren anarcosindicalistes) i les resolucions congressuals dels camperols catalans, de les quals van formar part els rurals del Baix Llobregat. També faig un esbós de les resolucions congressuals de la FNOAE.

El sistema d'explotació i el règim de tinença de la terra al Baix Llobregat en el primer terç del segle XX

Tant a Catalunya com al Baix Llobregat el sistema predominant d'explotació de la terra era la petita propietat.² Al Baix Llobregat, el creixement de la petita propietat es va fer palès entre els anys 1910 i 1920, arribant a un 80% el percentatge dels camperols petits propietaris. Però el que més es va incrementar al Baix Llobregat van ser les propietats molt petites: aquelles que comprenien entre 0 i 0,99 hectàrees.

El sistema predominant de tinença de la terra en aquesta comarca era la parceria (a la zona vitícola) i l'arrendament (a les zones de regadiu); els petits pagesos eren alhora parcers, arrendataris i/o jornalers o bé treballadors mixtos (agricultura/indústria).³ Cal dir amb rigor que el sistema de tinença de la terra predominant va ser l'arrendament junt amb la petita explotació de la terra de caràcter familiar (explotació directa).

Existien pocs jornalers (en sentit estricte) perquè les finques es conreaven en arrendament i perquè s'havia generalitzat la petita propietat, la qual no necessitava mà d'obra. Hi havia petits propietaris treballant temporalment com a jornalers en les propietats mitjanes i grans.⁴

Les classes socials en la premsa anarcosindicalista

La premsa anarcosindicalista d'aquell moment es feia

Articles

ressò de la composició social de l'agre català. Constatava que la immensa majoria dels camperols catalans eren arrendataris i parcers (tal com hem observat al Baix Llobregat). Però alhora donava compte de l'existència de classes socials, que segons alguns experts camperols anarcosindicalistes, eren tres: a) petits propietaris, que alhora treballaven de jornalers perquè amb les seves terres no en tenien prou per viure; b) propietaris mitjans, que podien viure de les seves terres i que de vegades necessitaven mà d'obra assalariada; c) grans propietaris, aquells que tenien més terres de les que ells podien conrear i contractaven mà d'obra assalariada per treballar-les.⁵ Segons els experts camperols anarcosindicalistes, aquests darrers eren reaccionaris; per a aquests teòrics anarquistes, l'existència de classes entre els treballadors agrícoles era conseqüència de la injusta distribució de la terra.

Balcells ho explica de la següent manera: "dins de la mateixa classe, doncs, hi havia diferències: diferències entre els petits parcers-jornalers i els parcers mitjans que eren alhora petits propietaris: diferències entre els arrendataris d'horta, els parcers viticultors amb contracte de vint o cinquanta anys, els simples mitges que poden ésser desnonats en acabar-se l'any agrícola i els parcers de terra campa (cereals), amb un contracte d'un any o a tot estirar, de tres".⁶

Per als cenetistes tots els treballadors rurals tenien cabuda dins el sindicat, és a dir, tant els jornalers com els qui treballaven en arrendament i parceria i també els petits propietaris (que sovint treballaven com a jornalers): "En el campo más que ser asalariado, basta ser trabajador y vivir del esfuerzo de su trabajo, para tener derecho a formar en nuestros organismos sindicales; esto, y sentir el mismo encendido amor hacia el ideario que informa a la CNT así nos encontramos que un Sindicato de Trabajadores del Campo deberá estar integrado por jornaleros, arrendadores, aparceros y medieros, y pequeños propietarios, tengan éstos o no, carácter mixto."⁷

Eren empàtics amb els petits propietaris, perquè consideraven que aquests treballaven molt i tenien problemes econòmics. "En casa del pequeño propietario no lo hay [dinero] desde febrero hasta octubre, en que se recoge la cosecha y se pagan los débitos."⁸

Segons els dirigents camperols anarcosindicalistes, els petits propietaris no tenien capital suficient per comprar maquinària, les seves collites eren minses i les havien de vendre de seguida a baix preu, perquè necessitaven els diners de forma urgent per substituir

les eines deteriorades i pagar els jornalers, a banda d'altres despeses; al final es quedaven sense diners o estaven en dèficit econòmic: "La mayoría al hacer el balance todo le salen ceros si no hay déficit, que son los más y entonces piensan y recapacitan diciendo: para qué tanto trabajar día y noche sin descanso para llegar al fin del año y nada [...], envidian la vida a los obreros industriales que aunque sufran, a lo menos trabajan menos horas que ellos."⁹

Els camperols anarcosindicalistes eren conscients que els qui explotaven el camp eren els grans propietaris, els magatzemistes de productes agrícoles i els comerciants. Aquests dos darrers encarien els productes de consum: "Los explotadores son el propietario, que hace cultivar la tierra a jornal, pasando por todo el engranaje burgués de explotación y pillaje: almacenistas de productos agrícolas, comerciantes, vendedores, cuando el producto cedido por el campesino a precio barato llega al consumidor campesino también a un precio elevado, y por el tal que no puede adquirir o que la familia necesita para satisfacer las necesidades y las facultades físicas y morales el individuo se resiente, provocando la degeneración del hombre a la par que su infelicidad."¹⁰

La CNT, en el seu congrés extraordinari celebrat a Madrid el juny de 1931, fou receptiva amb l'heterogeneïtat social de l'agre i advocà perquè també s'hi afiliessin els petits propietaris o parcers i arrendataris, inculcant de l'explotació alhora els intermediaris i els grans propietaris.¹¹

Alguns faistes també es conscienciaren de la necessitat de fer proselitisme al camp i, acceptant l'heterogeneïtat social entre els treballadors del camp, reflexionaren i exhortaren la FAI sobre la conveniència de fer arribar el discurs llibertari a tots els rurals: "Sería interesante porque veríamos dónde hay que intensificar la campaña sindical, y dónde es más conveniente la labor puramente anarquista que no es todo lo mismo como erroniamente creen algunos. Por ejemplo: donde predomina el jornalero es ante todo necesaria la acción sindical, el frente de defensa contra los propietarios, pero en las comarcas donde tiene más arraigo el arrendador y pequeño propietario, allí lo necesario es la acción anarquista, la adecuada propaganda doctrinal."¹²

La premsa anarcosindicalista i els rabassaires

La premsa anarcosindicalista l'any 1923 denunciava l'explotació a la qual estaven sotmesos els rabassaires

i va posar èmfasi en la injustícia que suposava que poguessin ser deposats de la terra que treballaven: "Durante cincuenta años el payés ha trabajado ese pedazo de tierra, donde ha puesto todos sus esfuerzos, donde ha dejado empapada en la tierra su sangre, el sudor de toda su vida, cuando aquella tierra que un día apenas valía, está transformada en un frondoso y fecundo viñedo, llega el terrateniente con unos folios sellados y amarillentos notificando al sumiso payés que la contrata ha caducado y por consiguiente si quiere seguir trabajando aquella tierra tiene que pagar más cargas de vino [...] He aquí el problema del "rabassaire" o trabajar la tierra con el aumento de las "partes" que significa trabajar gratis, o lo que es igual, trabajar para llenar la caja del burgués o abandonar la tierra."¹³

El problema rabassaire es va agreujar a partir dels anys 1918-1919 en no fer-se nous contractes escrits quan feien una nova plantació.

Va ser aleshores quan el propietari va amenaçar de desdonar-los davant la petició rabassaire de disminuir la part de la collita que havién de donar o que els propietaris augmentessin les seves aportacions a les despeses del conreu.

Els anarcosindicalistes rurals denunciaren la iniquitat de les lleis que permetien als propietaris depositar els rabassaires abans dels cinquanta anys: "Así resulta que a falta de estos permisos escritos que los propietarios no otorgan ninguno, cuando hay necesidad de renovar las viñas, puede decirse que "legalmente" ha terminado la contrata, porque las nuevas viñas en vez de continuar o alargar la contrata constituyen más bien un delito cometido por parte del arrabacero, por haber renovado las viñas sin el concebido permiso escrito, ya comprenderéis lo que ocurrirá cuando un arrabacero acuda a los Tribunales de Justicia en demanda de unos derechos, que ante la ley constituyen un delito [...].

Pero al ser desahuciado por el propietario, en vez de hallar la retribución, hallamos las redes del código que nos persigue por causa criminal, por las causas que ya hemos apuntado más arriba y al campesino no le queda otro remedio que abandonar la demanda ante la amenaza que lo envuelve."¹⁴

La CNT, en el seu congrés extraordinari celebrat a Madrid el juny de 1931, va defensar (com a solució conjuntural, ja que el seu ideari era la socialització de la terra gestionada pel sindicat) que el contracte de rabassa morta fos perpetu i redimible.¹⁵

Horari i sou dels camperols

Els camperols jornalers catalans estaven mal pagats (els parcers i arrendataris també vivien en unes condicions econòmiques precàries) i treballaven moltes hores.

El salari mitjà d'un jornalер l'any 1912 era de 2,5 pessetes diàries. Amb aquest sou no podia arribar a final de setmana (el sou setmanal era de 13 o 14 pessetes) perquè les despeses d'alimentació superaven la quantitat que cobrava; aquestes ascendien (per a un jornalер casat i amb dos fills) a 16,20 pessetes la setmana, que junt amb altres despeses mínimes: lloguer, llenya, calçat, roba, metge, medicaments i imprevistos, pujava a 20 pessetes setmanals.¹⁶

Segons Lluís Jordana de Pozas,¹⁷ el sou diari dels jornalers catalans l'any 1913 era, per províncies, el següent:

Jornal mitjà anual per a homes

Barcelona	2,80 pessetes
Tarragona	2,03 pessetes
Girona	2,69 pessetes
Lleida	2,41 pessetes

Jornal mitjà anual per a dones

Barcelona	1,45 pessetes
Tarragona	1,09 pessetes
Girona	1,28 pessetes
Lleida	1,25 pessetes

Jornal mitjà per a nens

Barcelona	1,64 pessetes
Tarragona	1,12 pessetes
Girona	1,34 pessetes
Lleida	1,14 pessetes

La premsa anarcosindicalista d'aquells anys denunciava l'explotació a la qual estaven sotmesos els obrers agrícoles catalans, especialment les seves llargues jornades de treball, ja que un jornalер treballava una mitjana de 14 hores diàries: "¿Por qué el obrero industrial vive trabajando 8 horas y nosotros nos vemos obligados a trabajar 16 o 17?"¹⁸

Les dades sobre la jornada laboral i el jornal diari dels obrers agrícoles catalans que apareixen en el *Boletín del Instituto de Reformas Sociales* (premsa oficial) no concorden amb les que ens il·lustra la premsa obrera. Observem una parcialitat en els mitjans governamentals. Segons aquest diari oficial, la jornada normal dels

jornalers agrícoles al Baix Llobregat oscil·lava, l'any 1920, entre 8 i 10 hores, i el jornal mitjà diari estava comprès entre 7 i 10 pessetes. Apreciem una diferència

en el jornal diari segons dades del diari oficial, entre el jornal del camp cornellanenc i un peó de la construcció de la mateixa localitat i any.²⁰

A Cornellà (1920)	Jornada normal	Jornal diari normal
Jornaler agrícola	8 hores	5-6 ptes.
Peó construcció	8 hores	8 ptes.

Articles

De la qual cosa deduïm que els obrers no agrícoles estaven millor remunerats. La premsa obrera refuta les dades oficials que exposa el *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, ja que segons els experts anarcosindicalistes l'any 1930 un obrer agrícola guanyava de 3 a 4 pessetes diàries i treballava de 12 a 14 hores.²¹ Donada l'exigüitat del seu salari, necessitava tenir un hort per poder cobrir les necessitats de la seva família: "Para recompensar tan larga jornada ganan tres o cuatro pesetas al día; escasamente para pan, para el alquiler de la casa y luz, lo demás no son artículos de primera; el obrero, con pan y cebolla, ya puede sustentarse, ya puede levantar más alto que su estatura una herramienta de cinco o seis quilos de peso y cavar, hacer hoyos profundos hasta encontrar las entrañas de la tierra, donde nadie haya explotado aún [...]"

A todos los campesinos la necesidad les obliga a tener un pedazo de tierra en que plantar los vegetales de primera necesidad. Los días festivos, cuando todo el mundo los dedica al descanso, estos desheredados de la fortuna, tienen que madrugar más que de costumbre porque su cuerpo aquel día, ha de producir más energía que dos obreros trabajando ocho horas cada uno, porque si no es así, aquella tierra no produce y sus hijos no pueden comer lo necesario, y aunque su padre no ha notado las primeras pruebas de cariño del hijo, sabe que su deber es prodigar todos los cuidados que necesita aquel ser que él engendró."²²

Però, al camp, no solament passaven penúries econòmiques els jornalers, sinó també els camperols arrendataris, perquè el preu dels arrendaments havien augmentat vertiginosament, un augment que no es donava en els preus dels productes agrícoles que ells venien. Gavalda ofereix les elucidacions de Pere Segarra sobre aquest assumpte: "Sobre els arrendadors indica [Pere Segarra] que la bancarrota és total, ja que durant aquests anys de dictadura, la burgesia s'ha burlat dels contractes, a part de l'augment escandalós que ha fet sobre els arrendaments i ha arribat a xifres del 100% d'un sol cop i passant per tant, de pagar 150 a 200 pta. per jornal, a pagar-ne 400 ptes."²³

Causas del descontentament dels treballadors rurals. Vagues

El malestar dels camperols catalans (la majoria d'ells parcers i arrendataris) raïa, entre altres coses, en l'augment de les rendes de la terra per part del propietari. Gabarrou i d'altres ho expressen així: "Lo normal fue la expansión de las relaciones de explotación indirectas a través de arrendamientos y aparcerías, con una clara acentuación de los conflictos sociales a causa de las rentas que querían percibir los propietarios."²⁴

Els anarcosindicalistes coetanis feien les següents reflexions als arrendataris: "En 1914 por una hectárea de terreno pagabais 80 pesetas. En 1924 pagáis por el mismo terruño de 120 a 130 por ciento más caro que en 1914. ¿Responde esta alza a los precios que os pagan los productos que de este terruño extraéis? No, pues años por otros la elevación que han experimentado vuestros productos oscilan de un 12 a un 15 por ciento [...]"²⁵

Aquests sindicalistes culpaven els intermediaris perquè especulaven amb els arrendataris en deixar-los diners a un elevat interès en el moment que aquests en necessitaven per poder pagar la renda de la terra. Era una explotació:

"De todos es sabido (y al decir de todos me refiero a los campesinos) que los propietarios tienen fijado el pago de los terrenos en arrendamientos en la época de la recolección, y claro está, en dicha época choca la exigencia del cobrador con la indigencia del pagador, por encontrarse éste en aquellos momentos que todo su caudal son los productos que aún no ha tenido tiempo de clasificar. Ante esta tesitura es cuando entra en escena el corredor, que al igual que el cuervo olfatea y descubre el cadáver de una bestia para elevar sus garras y llevarse su presa. Él olfatea al campesino agobiado por falta de recursos, para clavarle su zarpa con tan refinada hipocresía, que después de expoliado le queda agradecido por haberlo sacado de 'un apuro' sin pararse a reflexionar que paga dicho 'favor' a un tanto

por ciento bastante elevado.”²⁶

Criticaven també els intermediaris perquè feien negoci amb els productes dels camperols: els els compraven barats i els venien cars, perjudicant d'aquesta manera el conreador i el consumidor: “esto cuando sale de vuestras manos [el producte]”, perquè quan arriba a mans del consumidor, s'encaria un 170 per cent.²⁷

Tot i això, durant el primer terç del segle XX hi van haver poques vagues a la província de Barcelona (i al Baix Llobregat); la raó d'això era que la majoria dels camperols no eren assalariats, sinó treballadors indirectes de la terra: parcers i arrendataris.

Les vagues, a la província de Barcelona, tingueren lloc en els anys 1912 i 1913, i les seves causes foren els baixos salaris i la llarga duració de la jornada laboral. En aquests dos anys hi van haver vuit vagues de treballadors del camp a Barcelona i província, les quals afectaren vuit localitats diferents, i entre elles trobem Cornellà i Sant Feliu de Llobregat, dues localitats del Baix Llobregat (les vagues en aquestes dues localitats van tenir lloc a finals d'abril de 1913, i els jornalers demanaven la implantació de les vuit hores de treball diari). Les altres quatre localitats foren Mataró, Premià de Mar, Vilassar i Barcelona.²⁸

CNT i cooperativisme

Durant els primers trenta anys del segle XX es van depreciar els productes agrícoles; davant d'aquesta disminució del poder adquisitiu, els camperols veieren la necessitat de crear cooperatives per posar remei al problema econòmic. Gavaldà diu: “El pagès veia com havia de vendre els productes a preus inferiors al cost de producció. Així doncs, els conreus del vi, dels cereals i de l'oli resultaven ruïnosos. Aquesta tendència a la baixa propicià un cooperativisme agrari a les terres del principat.”²⁹

La tercera part dels camperols de les províncies de Barcelona i Tarragona estaven agrupats, l'any 1926, en cooperatives.³⁰ L'any 1929 els rurals (als efectes de la CNT) van plantejar aquest tema al sindicat perquè el tingués en consideració: “[...] pongo a consideración lo que sigue: [...] 2º se cree que los campesinos al formar parte de las Sociedades y Cooperativas Agrícolas, puede beneficiarlos o perjudicarlos y ser o no ser un obstáculo para las ideas libertarias.”³¹

Pere Segarra, un dels principals ideòlegs agraris anarcosindicalistes, va advocar pel cooperativisme perquè

així els camperols no estiguessin sotmesos a l'especulació dels intermediaris: “Estamos de acuerdo en lo siguiente: [...] 5º que las O [organizacions] C [camperoles] aparte su aspecto de lucha de clases para el mejoramiento del jornal, de los arrendatarios y aparcerías, han de procurar secciones de producción, para liberarnos así de tenderos y comerciantes [...] sin negar el aspecto de defensa obrera, hay que crear cooperativas de consumo, porque son más fáciles de crear y sostener [...]. Nos parece muy bien lo expuesto por el camarada Pago [...], como así mismo para la creación de una cooperativa de consumo, ya que para ello no precisa gran número de socios, y en cambio, el hecho de que se sirven comestibles más baratos y de mejor calidad que en las tiendas, hará que se dedican a ingresar en nuestras organizaciones elementos más tibios e indecisos por organizarse.”³²

De tota manera, el mateix Pere Segarra considerava que la solució final al problema de l'agre no era el cooperativisme i que aquesta opció era només conjuntural: reconeixia, al mateix temps, que la CNT veia aquesta associació amb recel.³³

A través del que he exposat, considerem que la CNT va tenir poca influència numèrica en l'agre català, entre els anys 1911 i 1930, perquè, malgrat que alguns dels ideòlegs agraristes fomentaren la necessitat de la creació de cooperatives (un dels seus principals teòrics fou Pere Segarra), els seus líders (quasi tots pertanyents al món fabril i urbà) no van estar d'acord amb la fórmula cooperativista.

Pel que fa al Baix Llobregat, el treballador agrícola (present en la majoria dels pobles de la comarca) no s'identificava amb l'anarcosindicalisme. Encara que en els pobles on hi havia fàbriques, alguns treballadors rurals estaven adscrits a associacions anarcosindicalistes. Tot i que no va ser d'aquesta manera al Prat de Llobregat, on la presència d'organitzacions anarcosindicalistes fou anterior a la implantació industrial.

Les associacions anarcosindicalistes d'obres agrícoles del Baix Llobregat (1912-1923)

Aquestes associacions, creades a partir de 1912, tenien com a objectiu agrupar la major part dels treballadors agrícoles de cada localitat per practicar la solidaritat entre ells i amb altres assalariats del municipi.

Aquestes societats, per tal de reunir el major nombre de treballadors, es declaraven apolítiques. En els estatuts de l'Associació d'Obrers Agricultors

d'Esplugues es pot llegir el següent: "Art. 3º solo habrá una clase de socios: los iguales en derechos y deberes; prescindimos de ideas, color o creencias."³⁴

L'apoliticisme quedava més reflectit en alguns articles dels seus estatuts, quan s'emfatitzava el caràcter econòmic de les entitats, deslligant-les de tot principi polític i religiós. En l'esmentada associació es diu: "Art. 12. Esta sociedad es puramente económica, no tiene carácter político ni religioso [...]"³⁵ Pere Gabriel diu respecte d'això que el sindicalisme, per tal de reunir tots els obrers, excloïa del seu discurs l'aspecte polític, per això és proclamava apolític; els qui volien fer política havien de crear entitats a banda.³⁶

Els càrrecs d'aquestes entitats no estaven remunerats, amb la finalitat d'evitar la burocratització. En un dels articles de l'Associació d'Obrers Agricultors de l'Hospitalet es diu: "Art. 13. Con objetivo de no contraer ambiciones, ningún cargo será retribuido excepto aquellos casos excepcionales que a juicio de todos lo merezcan."³⁷

En aquestes associacions es fomentava l'educació entre els associats, per tal que els treballadors fossin menys manipulables i més crítics amb el seu entorn; ho veurem amb claredat en l'article 18 de l'Associació d'Obrers Agricultors del Prat: "Art. 18 La sociedad procurará por todos los medios que estén a su alcance el fomento de la cultura e instrucción de sus asociados y, tan pronto como su situación económica se lo permita, procurará la educación e instrucción de sus hijos: creando escuelas de párvulos y adultos; organizando veladas y conferencias de carácter instructivo y social, y colaborando en los periódicos por turno y defensa del proletariado."³⁸

Aquestes societats agrícoles pretenien agrupar tot tipus de treballadors rurals. En la documentació de la Sociedad de Viticultura Cervellense, es pot llegir el següent: "Art. 1º. Esta sociedad [...] tendrá por objeto a) procurar el mejoramiento de todos los jornaleros, labradores y arrendatarios."³⁹

Una altra associació rural que agrupava diferents treballadors agrícoles fou la que es va crear a Sant Feliu de Llobregat, la qual es va constituir l'abril de 1923 i va reunir en el seu entorn rabassaires i arrendataris.⁴⁰ Un dels seus organitzadors fou Remigi Panella (delegat per Sant Feliu al congrés de la FNOAE l'any 1916).

Entre els objectius d'algunes d'aquestes associacions

hi havia el de proporcionar treball als seus associats. Això queda recollit en un dels articles dels estatuts de la Societat d'Obrers Agricultors del Prat: "Art. 10º En Prat de Llobregat se constituye una Sociedad de Obreros Agricultores cuyo primordial objeto será: A) procurar trabajo y jornal a todos los asociados."⁴¹

Respecte d'això Andreu Mayayo diu que "els anarcosindicalistes enfocaren la batalla al camp en un sentit doble: d'una banda, intentaren guanyar el control del mercat de treball; és a dir, tot seguint l'exemple del Sindicat Únic, pretenien forçar la contractació només dels jornalers associats i assegurar així un augment dels salaris; de l'altra, maldaven per la revisió dels contractes de conreu, en la línia de reduir la part de fruits del propietari i d'aquesta manera obligar-lo a una més gran contribució en els costos de producció".⁴²

L'octubre de 1911 es va constituir la Unión de Agricultores del Llano del Llobregat⁴³ (amb seu social a l'Hospitalet); aquesta associació l'any 1919 englobava les poblacions següents: Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat, Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí, l'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat, el Prat de Llobregat, Gavà, Sant Climent de Llobregat, Viladecans, Pallejà i Sant Boi. Però aquesta associació no tenia un caràcter anarcosindicalista; el motiu de la seva fundació va ser la pràctica mutualista i cooperativista: "Art. 2º. La unión de agricultores procurará realizar actos para conseguir la mayor cultura de sus asociados y, de otra parte, cuando sus ingresos se lo permitan organizará cajas de beneficencia, bancos agrícolas u otras instituciones similares como medio de establecer la beneficencia y el mutuo auxilio entre los asociados y comarcanos [...]"
Artículo adicional: Se autoriza a la junta directiva, para crear en tiempo oportuno, una sección de socorros mutuos, contra los accidentes del tiempo y del trabajo, meteoros perjudiciales y otras calamidades."⁴⁴

En el quart congrés de la FNOAE celebrat a Vilanova i la Geltrú el mes de novembre de 1916, es va decidir que el Comitè de la Federació tingués la seva seu a Sant Feliu de Llobregat. En el mateix congrés es va acordar d'organitzar vetllades i conferències amb la finalitat de propagar la doctrina anarcosindicalista. Per aquest motiu s'organitzaren, els anys 1918 i 1919, en aquesta localitat, diversos actes per difondre l'esmentada doctrina.

El 2 d'octubre de 1918 Joan Colet Figueres, secretari de la societat d'obers agricultors de Sant Feliu de Llobregat (delegat per Sant Feliu, Sant Just Desvern i

Badalona en el segon congrés de la FNOAE de l'any 1914), va posar en coneixement de l'Ajuntament la celebració, en aquesta localitat, d'una conferència a càrrec de Manel Buenacasa, amb el títol: "Necesidad de la asociación".⁴⁵ El 12 de setembre de 1918 va tenir lloc, en el mateix municipi, un míting per tal propagar les idees societàries, en el qual van participar Salvador Seguí, Josep Roca, Remigi Panella i Lola Ferrer; Joan Colet fou l'encarregat de comunicar-ho a l'Ajuntament.⁴⁶ El 21 de novembre de 1918 es va fer un altre míting per continuar propagant les idees societàries, i el 12 de desembre del mateix any Salvador Seguí pronuncià la conferència "Necesidad de la asociación en los momentos actuales"; també va ser Joan Colet l'encarregat de posar en coneixement de l'Ajuntament aquests esdeveniments.⁴⁷ I el 5 de gener de 1919 es va fer, també a Sant Feliu, una assemblea de delegats públics per tractar de constituir una federació comarcal.⁴⁸

Dels 5.269 camperols que hi havia al Baix Llobregat l'any 1920⁴⁹, només 560 eren anarcosindicalistes.⁵⁰ Però tot i que la proporció general era minsa, l'anarcosindicalisme era molt present en alguns municipis. A Sant Feliu de Llobregat dels 230 camperols existents, l'any 1920, 125 estigueren representats en el sisè congrés de la FNOAE (celebrat a València l'any 1918); a Sant Just Desvern la proporció era (40) 35; al Prat de Llobregat (400) 125; a Sant Joan Despí (60) 60; a Esplugues (50) 50, i a l'Hospitalet (799) 165.⁵¹

Tal com s'observa, les poblacions del Baix Llobregat que estigueren representades en els congressos de la FNOAE tingueren una forta implantació anarcosindicalista. Potser perquè en alguns d'aquests municipis, la població obrera fabril (que era la majoritària) també tenia orientació anarcosindicalista. Encara que en altres casos, com el municipi del Prat, sembla que va influir el fet que hi havia grans propietats treballades per jornalers.

El diari anarquista sindicalista "Tierra y Libertad" i l'anunci de celebració del primer congrés de la FNOAE

El diari *Tierra y Libertad*, de Barcelona, el 25 de desembre de 1912 va notificar la intenció dels camperols de Jerez de la Frontera d'organitzar un congrés d'obrers agrícoles: "La Asociación de Obreros campesinos de Jerez de la Frontera ha tomado la iniciativa de la celebración de un Congreso de obreros agrícolas, y al efecto ha dirigido, con fecha 12 de agosto y 20 de noviembre del año que termina, dos circu-

lares a las sociedades obreras de agricultores pidiéndoles su adhesión."⁵²

El 13 d'abril de 1913 va aparèixer en l'esmentat diari l'adhesió de la Societat d'Obrers Agrícoles de Barcelona i el seu radi, així com la seva proposta de temes a debatir: "Hace tiempo que estábamos preocupados por una idea que ahora parece será realidad. Los compañeros agricultores de Jerez de la Frontera lanzaron la iniciativa de celebrar un Congreso, y éste se efectuará en Córdoba los días 17 al 21 del corriente. Acogida la idea con entusiasmo por las sociedades de agricultores de Barcelona y su radio, Prat de Llobregat, San Feliu y San Baudilio de id., con reunión general extraordinaria acordaron presentar a discusión los siguientes temas:

- 1º. Abolición del trabajo a destajo
- 2º. Si la Federación cuenta con un número de 18 a 20.000 federados publicar un periódico semanal que sea órgano de la Federación y portavoz de los agricultores y demás explotados.
- 3º. Abolir el trabajo de la mujer en el campo.

Fundamentamos estos acuerdos en las razones siguientes:

El primero por comprender que el trabajo a destajo es uno de los factores que castran al individuo por el afán de ganar más dinero, sin pensar en que hay muchos que no pueden trabajar.

El segundo; comprendiendo que para los explotados es una necesidad la instrucción, creemos el mejor medio para ellos la publicación de un periódico que nos conforme el cerebro.

Y el tercero; en atención a que hemos de pasearnos por falta de trabajo mientras las mujeres se estropean miserablemente en el campo, creemos preferible que trabajen los hombres y las mujeres se dediquen a otros trabajos más en armonía con sus condiciones físicas.

Esperando que todas las sociedades cooperarán con entusiasmo al referido congreso nos despedimos de todos hasta podernos dar un apretón de manos todos, como explotados que somos. Las juntas de la citadas sociedades."⁵³

Les resolucions congressuals de la FNOAE

Pere Gabriel va resumir molt bé, en la seva tesi doctoral, les resolucions dels cinc congressos que es

troben recollides en l'apèndix de l'esmentada obra de Díaz del Moral; és per això que ens basarem en la síntesi de l'esmentat historiador.⁵⁴

Del primer congrés celebrat a Còrdova entre el 17 i el 20 d'abril de 1913, Pere Gabriel, en síntesi, remarca: "Destacaven els acords d'impulsar l'ensenyament racionalista d'aconseguir la supressió de la dona i el nen en les feines del camp, el rebuig de qualsevol mena de propaganda política dins les societats obreres, afirmació de la possibilitat d'una vaga general de l'ofici, solidaritat econòmica amb els empresonats per causes polítiques i socials, negativa a les caixes de resistència, establiment d'un jornal mínim [2,5 pessetes en aquell moment], incorporació dels treballadors del camp als beneficis de la llei d'Accidents de Treball, jornada de 8 hores, llibertat per a les col·lectivitats de la Federació d'Agricultors d'ingressar a qualsevol altra Federació de diferents oficis, etc."⁵⁵

En aquest primer congrés es va acordar, també, la creació d'un diari que portaria el títol: *La voz del campesinado. La tierra para quien la trabaja*. Aquest diari, durant la darrera etapa de la FNOAE, va tenir una tirada de 4.000 exemplars.⁵⁶

Les resolucions més importants del segon congrés de la FNOAE, celebrat a València entre l'1 i el 3 de maig de 1914, van ser les següents (també citant Pere Gabriel): "El congrés s'esforça en afirmar l'acció directa com a tàctica de lluita (rebuig explícita dels tribunals d'arbitratge), propaganda per a l'extensió de la Federació basada en la unió de tots els pagesos, lluita per l'alliberament dels empresonats, suport econòmic per aconseguir que la 'Solidaritat Obrera' pogués ésser diari, etc. A més, reafirmà la major part dels acords més reivindicatius del congrés de Còrdova."⁵⁷

Pel que fa al quart congrés, celebrat a Vilanova i la Geltrú entre els dies 21 i 22 de novembre de 1916, Pere Gabriel destaca: "[...] fou tema constant de discussió el rebuig de vagues parcials i l'afirmació de la necessària organització i preparació pausada d'una hipotètica vaga general. S'insistí en la necessitat de divulgar l'ideal purament sindicalista disgregat de tota tendència política o religiosa. També, en la implantació d'escoles racionalistes. Ahora, hom rebutjà força airadament, el cooperativisme agrari i el mutualisme".⁵⁸

El cinquè congrés es va fer a Saragossa, entre el 22 i el 24 de maig de 1917, i Pere Gabriel el resumeix així: "Els set delegats del congrés de Saragossa es mostraren molt crítics respecte de la propietat privada

de la terra, amb certa influència de la revolució russa i ja era manifest que pensaven en una pròxima revolució social relacionada amb la crisi generada per la guerra mundial. Tanmateix, la preocupació fonamental era enfortir la federació [...]. Finalment, potser afavorit per la migradesa de les delegacions presents, hom avançà en la definició anarcosindicalista de la Federació."⁵⁹

El darrer congrés de la FNOAE es va fer a València, entre el 25 i el 27 de desembre de 1918; Pere Gabriel el descriu de la forma següent: "[...] fou el cas de l'afirmació de la solidaritat amb Rússia, del despreci pels republicans, del rebuig airat de la legislació estatal reformista (malgrat que hom continuà insistint en la necessitat d'incloure els camperols en la llei d'accidents de treball) [...], de la utilitat de la vaga general, etc. L'antipoliticisme fou també molt accentuat i, ara, militant [...], amb poques sortides per als defensors de l'apoliticisme sindical. El congrés tingué, finalment, un altre bloc de discussions entorn de temes més concrets, en la seva major part replantejament d'acords d'anteriors congressos. Si hom podia unificar el jornal en relació a les diferències locals en els preus de les subsistències, com abolir el treball a preu fet, què fer amb el treball contractat des dels municipis, com evitar que camperols d'un lloc practiquessin l'esquirolatge en una altra població."⁶⁰

En aquest congrés, la FNOAE es va adherir a la CNT i es va suprimir el periòdic *La voz del campesinado*.

Durant la celebració dels congressos es va evidenciar la convicció dels camperols sobre la seva ignorància i els seus desitjos per instruir-se a fi de canviar l'estructura social; van reivindicar la reducció de la jornada, per poder formar-se i també per combatre la manca de treball agrícola, i van concedir molta importància a les escoles racionalistes⁶¹ i a la premsa com a mitjà d'instrucció.

El congrés regional de camperols de Catalunya: resolucions

Entre els dies 20 i 23 d'abril de 1923, es va celebrar a Barcelona un congrés de camperols de la Confederació Regional de Catalunya de la CNT.

Entre les representacions que hi assistiren es trobaven el Sindicat Únic del Prat de Llobregat, el sindicat de l'Hospitalet de Llobregat i el Sindicat Únic de Sant Feliu de Llobregat (tots tres del Baix Llobregat). Els temes de debat foren els següents:

Imatge de diferents dirigents europeus de l'AIT, Agustí Sauch, al centre de la fotografia, i Emma Goldman, en una visita a les terres agrícoles de l'Agrícola Col·lectiva de l'Hospitalet. Fotografia de la col·lecció d'Agustí Sauch. Reproduïda a l'obra de Carles Santacana i d'altres "Col·lectivitzacions al Baix Llobregat". Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

1r. Quina finalitat ideològica havien de seguir els camperols organitzats?

2n. Quina classe de lluites havien d'afrontar els camperols organitzats per reivindicar-se moralment i material?

3r. De quina manera podien donar suport als companys de la indústria, i viceversa?

4t. Quina actitud havien d'adoptar els camperols organitzats davant les cooperatives?

5è. Havien de formar, els camperols, una organització homogènia dins de la CNT?

6è. Hi havia d'haver una representació tècnica de camperols dins els comitès R i N?

7è. Quina actitud havien d'adoptar els camperols davant l'organització anomenada Els Rabassaires?

8è. Havent-se pres l'acord en el ple regional sobre la publicació d'un diari netament camperol, com es podia portar a terme la seva publicació i assegurar la seva existència?

9è. Assumptes generals.

Respecte del primer punt es va acordar que la finalitat ideològica dels camperols organitzats dins la CNT era el comunisme llibertari. Pel que fa al segon tema de debat es va aprovar d'admetre, en el sindicat, els masovers (petits propietaris) i unificar les reivindicacions de parcers i jornalers.

Solidaridad Obrera va informar d'aquestes dues re-

solucions de la forma següent: "Después de una discusión en que toman parte varios delegados, se acuerda aceptar como finalidad ideológica el comunismo libertario [...], se acuerda la admisión del colono en el sindicato y la proposición del delegado de Olot que es la siguiente: 'considerando que los aparceros y jornaleros tienen una comunidad de intereses, deben unirse para caminar al unísono a la rebaja de la contribución que pagan al Estado y al terrateniente, aumentando proporcionalmente el sueldo unos, el rendimiento otros'."⁶²

Respecte del tercer tema, es va arribar a la conclusió que els treballadors del camp i de la ciutat es donarien suport mútuament estant en el mateix sindicat.

En aquest congrés, els camperols anarcosindicalistes es manifestaren en contra del cooperativisme: "En este tema dos delegados se manifestaron contra las cooperativas que no persiguen más fin que el lucro individual, sin tener en cuenta todos aquellos problemas de carácter general. [...] Tras larga discusión, se presenta por la Regional una proposición que dice: Dado que la organización obrera persigue el derrocamiento del régimen capitalista con todos sus derivados, y no significando las cooperativas más que un conformismo dentro de este orden social, proponemos que aparte que cada trabajador ajusta su conducta según su entender, la organización obrera en su desarrollo y su actuación

se mantenga en absoluto al margen de las cooperativas.”⁶³

Es van oposar que els camperols formessin una organització homogènia dins la CNT per no creure-ho necessari. I van acordar, també, atreure els rabassaires al sindicat i anar junts a les lluites camperoles, sempre que l'actuació d'aquells fos coherent amb els postulats de la CNT: “La Regional presenta una proposición que dice: Siendo la actuación de los rabassaires muy distinta de la que siguen los trabajadores todos de la C. R del T., propongo que los Rabassaires y siempre que entablen una lucha y ésta esté en armonía con las tácticas de la CNT, sumarse al movimiento, y si la táctica empleada no fuese la acción directa, sin hacer traición a la lucha, sustraerse en lo posible y procurar ir absorbiendo esas organizaciones de Rabassaires en las filas de la C. R. del T.”⁶⁴

Respecte del vuitè tema, la Confederació Regional va proposar la creació d'un diari camperol, però aquest objectiu no es va assolir fins a la Segona República: “La mayoría de los delegados en sus discursos se muestran interesantes en que les propague a los campesinos, aún que existe algo de disconformidad en la forma de hacerlo, pues hay quien opina que la propaganda se podría hacer desde Solidaridad Obrera, pero la mayoría opina que la verdadera labor se haría desde un periódico puramente campesino. La Regional propone: Que se acuerde la proposición de un periódico campesino, que se responda de su pago y venta y que la organización de momento aporte una cantidad para la salida del mismo. Se aprueba. Y no habiendo otros asuntos que tratar, se suspenden los debates de este congreso.”⁶⁵

Conclusió

Els diaris anarcosindicalistes d'aquesta època ens il·lustren de l'existència de la lluita de classes en el camp català: “Sin ser exagerados podemos decir que tan solo hay un veinticinco por ciento de la población rural que vive de la explotación de sus tierras, el resto, el setenta y cinco por ciento de los campesinos, vive total o parcialmente sometido a la explotación.”⁶⁶

Però la CNT no va sortir beneficiada d'aquesta oposició de classes pel que fa a Catalunya, perquè els seus principals dirigents (els quals provenien del món urbà i fabril) es van oposar al cooperativisme i a la creació d'una federació camperola, dins el seu sindicat, que tractés els problemes dels camperols i restés influència al discurs doctrinal provinent del món urbà i fabril. Hi

va haver una dicotomia entre camp i ciutat, i la CNT, que pertanyia a la ciutat, no ho va saber superar.

De tota manera, hi va haver una forta influència anarcosindicalista entre els camperols dels municipis de Sant Feliu de Llobregat, Sant Just Desvern, el Prat de Llobregat, Sant Joan Despí i l'Hospitalet de Llobregat (tots ells del Baix Llobregat). Es dona la circumstància que les associacions agrícoles d'aquests municipis van estar representades en els congressos de la FNOAE.

NOTES

¹ GABRIEL, Pere. *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*. Barcelona: Facultat de Ciències Polítiques, Econòmiques i Comercials de la UB, juliol 1981. Pàg. 202.

² S'entén per petita propietat aquella que no garanteix la subsistència de la família camperola i li exigeix un treball remunerat fora de l'explotació familiar. La petita propietat comprèn de 0 a 2,99 hectàrees. Vegeu TRIBÓ, GEMMA “Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)”, pàg. 211, a: *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, coordinada per GABARROU, Ramon; Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992; pàg. 209-230.

³ Ídem, pàg. 217. Vegeu també POMÉS, Jordi. “L'espai vital de la Unió de Rabassaires”, a *L'Avenç*, número 232, gener 1999, pàg. 55.

⁴ Vegeu TRIBÓ, Gemma. pàg. 228. S'entén per mitjana propietat aquella que permet viure a una família i pot, puntualment, emprar treball assalariat; comprèn entre 3 i 9,99 hectàrees. Gran propietat és la que normalment fa ús de treballadors assalariats; comprèn entre 10 i 50 hectàrees. Vegeu ídem, pàg. 211.

⁵ Vegeu PORTÉ, Ramon. “Problemas del campo: aparceros y arrendatarios”, a: *Acción Social Obrera*, 11 de gener de 1930, pàg. 3. Respecte del Baix Llobregat, *cfr.* notes 2 i 3.

⁶ BALCELLS, Albert. *El problema agrari a Catalunya (1890-1936)*. La qüestió rabassaire. Barcelona: Nova Terra, 1968. Pàg. 52.

⁷ ANTEO. “Organización campesina”. A: *Acción Social Obrera*, 3 d'agost de 1929, pàg. 2. En la premsa anarcosindicalista es troben pocs articles que tractin sobre els petits propietaris, però fou a partir de 1929 quan es va apel·lar als petits camperols perquè ingressessin a la CNT.

⁸ “Aspecto económico del problema campesino”. A: *Solidaridad Obrera*, Barcelona, 15 de desembre de 1923, pàg. 4.

⁹ Un campesino. “Campesinos”. A: *Acción Social Obrera*, 9 de març de 1929, pàg. 4.

¹⁰ “Aspecto económico del problema campesino”. *Op. cit.*

¹¹ CNT. *Memoria del congreso extraordinario celebrado en*

Madrid los días 11 al 16 de junio de 1931. Barcelona, 1932, pàg. 105-106. Cal fer l'advertiment que va ser a partir de 1930 quan en la premsa anarcosindicalista es van incrementar les notícies sobre el camp i per tant fou a partir d'aquest any (ja en el 1929) quan es va optar per defensar incondicionalment tots els treballadors rurals.

¹² FONTAURA, Evelio G. "El anarquismo en los campos". A: *Acción Social Obrera*, 8 de març de 1930, pàg. 3.

¹³ "Los rabassaires". A: *Solidaritat Obrera*, Barcelona, 25 d'agost de 1923, pàg. 4.

¹⁴ ORANS, Juan. "Aspecto jurídico-social del contrato de Arrabassa Morta". A: *Acción Social Obrera*, 15 de febrer de 1930, pàg. 4. El mateix autor ens il·lustra sobre la història jurídica d'aquest contracte i de la perversa actitud dels dirigents sindicalistes davant la declinació del contracte que va perjudicar els rabassaires, a *op. cit.*, de 22 febrer de 1930, pàg. 4. Sobre el problema rabassaire vegeu BALCELLS, pàg. 44-48.

¹⁵ CNT. *Op. cit.* pàg. 107.

¹⁶ BALCELLS, Albert. *Op. cit.* pàg. 54. RIBA, JUAN. *El salario obrero*. Reus, 1913, pàg. 4-5. Juan Riba diu que un jornalero cornellanenc cobrava, l'any 1912, 3,5 pessetes diàries.

¹⁷ JORDANA DE POZAS, Luis. *Los accidentes de trabajo agrícolas en España*. Madrid, 1913 (Veure apèndix).

¹⁸ FABRELLAS, Eugenio. "A los campesinos". A: *Acción Social Obrera*, 20 de novembre de 1920, pàg. 3. Vegeu també DOMÍNGUEZ, RAMON. *op. cit.*, 26 d'abril de 1924, pàg. 3, i SOLÉ, BARTOLOMÉ. "Algo de la vida del campo", a *op. cit.*, 31 de gener de 1925, pàg. 3. Tots denuncien les excessives hores de treball de l'obrer agrícola català.

¹⁹ *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, t. XVII, vol. I, de julio a diciembre de 1920. Segons aquest *Boletín* els camperols de les localitats del Baix Llobregat les societats de les quals van estar representades en els congressos de la FNOAE tenien, l'any 1920, la següent jornada laboral i cobraven el següent jornal diari:

	obrers		jornada		jornal	
	treballant	máx.	corrent	mín	max	corrent
Cornellà	100	10	8	7	10,5	5-6
Esplugues	50		9	7	10	7
El Prat	400	12	9	7		8
Sant Feliu	230	9	8	7	20	8
Sant Joan	60	14	10	8	14	7
Sant Just	40	12	8	8	14	10

²⁰ Ibid.

²¹ Segons Pere Sagarra, un camperol jornalero català cobrava, l'any 1930, 5 pessetes al dia. Vegeu ANTEO, "La propiedad de la tierra", a *Solidaritat Obrera*, Barcelona, 12 de setembre de 1930.

²² VIOLETA. "La vida del campesino". A: *Acción Social Obrera*, 6 de setembre de 1930, pàg. 1.

²³ GAVALDÀ, Antoni. *El pensamiento agrario de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1986. Pàg. 108.

²⁴ GABARROU, Ramon [coordinador]. "Estabilidad y cambio

de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX-XX)". A: *Propiedad y explotación campesina en la España Contemporánea*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992. Pàg. 64-65.

²⁵ DOMÍNGUEZ, Ramon. "El campesino". A: *Acción Social Obrera*, 26 d'abril de 1924, pàg. 3.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Vegeu *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, anys 1912 i 1913. Cfr. també MAURICE, Jacques *El anarquismo andaluz. Campesinos y sindicalistas, 1868-1936*, Barcelona: Crítica, 1990, pàg. 364.

²⁹ GAVALDÀ, Antoni. *Op. cit.* Pàg. 20.

³⁰ POMÉS, Jordi. *Op. cit.* Pàg. 56.

³¹ Un campesino. "Problemas del campo". A: *Acción Social Obrera*, 8 de juny de 1929, pàg. 3.

³² ANTEO. "Por la reorganización campesina". A: *Acción Social Obrera*, 17 de maig de 1930, pàg. 3.

³³ Vegeu GAVALDÀ, Antoni. *op. cit.*, pàg. 108. [Fem l'advertiment que les valoracions de la premsa anarcosindicalista sobre els problemes de l'agre són aplicables al Baix Llobregat.]

³⁴ Obrers agricultors d'Esplugues de Llobregat (1912), Govern Civil de la província de Barcelona.

³⁵ Ibidem.

³⁶ GABRIEL, Pere. *Op. cit.* Pàg. 567.

³⁷ Obrers agricultors de l'Hospitalet de Llobregat (1912), Govern Civil de la província de Barcelona.

³⁸ La Societat d'Obrers Agricultors del Prat de Llobregat (1921), Arxiu Municipal del Prat de Llobregat, número de caps 235, número de carpeta 11.

³⁹ La sociedad viticultora cervellonense (1923), Govern Civil de la província de Barcelona. La societat de treballadors de la terra de Sant Boi (1922) també agrupava rabassaires, parciers, arrendataris, masovers, jornaleros i altres treballadors del camp. Tot i que probablement no tenia un caràcter anarcosindicalista.

⁴⁰ Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat (1923), Govern Civil de la província de Barcelona.

⁴¹ La societat d'obrers agricultors del Prat de Llobregat (1921) loc. cit.

⁴² MAYAYO, Andreu. *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme a Catalunya 1893-1994*. Sueca (València): Editorial Afers, 1995. Pàg. 97.

⁴³ Unió d'Agricultors del Pla del Llobregat (1911), Govern Civil de la província de Barcelona.

⁴⁴ En els congressos de la FNOAE es rebutjà l'existència de caixes de resistència en les associacions obreres i mutuals. Aquests temes havien estat presentats a debat per les societats de la comarca barcelonina. Vegeu DÍAZ DEL MORAL, *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas-Córdoba (Antecedentes para una reforma agraria)*, [1929], Madrid: Alianza Editorial, 1995, apèndixs números 3 i 5.

⁴⁵ Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. Lligall. 386, núm. 4 i 5.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*. El 5 de gener de 1924 Josep Centelles va demanar autorització a l'alcalde de Sant Feliu per convocar una assemblea de treballadors i tractar els següents temes: 1r Donar satisfacció als obrers i rabassaires dels fons que van sobrar d'un míting; 2n Acció comuna entre obrers i rabassaires, i 3r Proposar a l'assemblea la tramesa al president del directori d'un telegrama de Mateu i Nicolau i fer una recollida a favor dels presos per qüestions socials. Vegeu *ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, t. XVII, vol. I, juliol-agost de 1920.

⁵⁰ Hem tingut en compte el nombre de socis de les entitats del Baix Llobregat i l'Hospitalet que van anar al 6è congrés de la FNOAE de l'any 1918; també el congrés de la CNT *Memoria del congreso celebrado en el teatro de la Comedia de Madrid los días 10 al 18 de diciembre de 1919*, Barcelona, 1932.

⁵¹ El nombre de camperols anarcosindicalistes a l'Hospitalet de Llobregat s'ha extret del cens del congrés de la Comedia de 1919.

⁵² LORENZO, Anselmo. "A los trabajadores agrícolas". A: *Tierra y libertad*. Barcelona, 25 de desembre de 1912. Díaz del Moral diu que el congrés es va convocar a instàncies dels camperols catalans. Vegeu *ídem*, pàg. 243.

⁵³ "Movimiento obrero". A: *Tierra y Libertad*, 2 d'abril de 1913, pàg. 3-4.

⁵⁴ *Solidaridad Obrera* de Barcelona va informar sobre el desenvolupament dels congressos explicant els temes que s'hi van presentar, així com les resolucions que s'hi van prendre. Vegeu "Temas para el V congreso Nacional de

agricultores", *ídem*, 8 de maig de 1917, i "Sexto congreso de la Federación Nacional de Agricultores", *ídem*, 28 i 29 de desembre de 1918.

⁵⁵ GABRIEL, Pere. pàg. 563.

⁵⁶ Vegeu BENITO, Ángel. "Manifiesto a los campesinos españoles", a *Solidaridad Obrera*, Barcelona, 3 d'octubre de 1930, pàg. 3.

⁵⁷ GABRIEL, Pere. pàg. 566.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ídem*, *op. cit.* pàg. 572.

⁶⁰ *Ídem*, pàg. 577-578.

⁶¹ Es considerava que l'existència d'aquest ensenyament era necessari per tal de ser menys manipulable i imprescindible per fer la revolució social. Aquesta reivindicació va aparèixer per primera vegada en el congrés de la FTRE de Sevilla l'any 1882. L'ensenyament racionalista es caracteritzava per ser alliberador i transformador de la realitat. Era progressista i laic; refusava la moral burgesa (que justificava l'explotació de l'home per l'home) i s'apartava de qualsevol vestigi religiós. L'escola racionalista advocava per un ensenyament basat en l'observació a través de l'experiència i s'oposava a l'escola oficial perquè educava per creure, era crítica i justificava l'existència de classes socials. Vegeu Joaquín BELTRÁN, *La ideología política del anarquismo español en la Federación igualadina i en Acracia (1883-1888)*. (inèdit)

⁶² "Congreso regional de campesinos de Cataluña". A: *Solidaridad Obrera*, Barcelona, 22 d'abril de 1923, pàg. 1.

⁶³ El comitè regional. "Congreso campesino". A: *Acción Social Obrera*, 22 de juny de 1923, pàg. 4.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ ANTEO. "La propiedad de la tierra". A: *Solidaridad Obrera*, Barcelona, 12 de setembre de 1930.